Hanna Tadeusiewicz
Uniwersytet Łódzki

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Profesor Jan Muszkowski – twórca Katedry Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Łódzkiego Działalność tej placówki w latach 1945-1953¹

Profesor Jan Muszkowski – filolog i filozof, bibliotekarz, bibliolog i bibliograf, działacz organizacji zawodowych i społecznych, człowiek oddany nauce o książce, której teorię stworzył, kładąc podwaliny nowej dyscypliny uniwersyteckiej w Polsce.

Biografia i dokonania we wszystkich dziedzinach, które Jan Muszkowski uprawiał w swym pracowitym życiu – zostały już przedstawione w wydawnictwach słownikowych, książkach, artykułach, rozprawach naukowych i pracach magisterskich. Z okazji 60-lecia śmierci profesora – zaprezentuję pokrótce tylko jego rolę w powstaniu łódzkiego ośrodka kształcenia bibliotekarzy na poziomie akademickim oraz wkład w rozwój nauki o książce w uniwersytetach, później także w szkołach pedagogicznych w Polsce. Uwzględnię tylko powstanie i początki studiów bibliotekoznawczych, obejmujące lata 1945-1953, tj. od organizacji pierwszej w Polsce łódzkiej placówki do nagłej śmierci jej założyciela.

Nie zakończyła się jeszcze II wojna światowa, kiedy wczesną wiosną 1945 r. przybył do Łodzi, z którą los obszedł się względnie łaskawie – profesor Jan Muszkowski i osiadł tu na stałe, na niedługo, na zaledwie 7 lat. Ale jakże owocny był to czas! Z Łodzią Muszkowski związany był już od 1927 r., kiedy współorganizował w naszym mieście filię Wolnej Wszechnicy Polskiej; powstał wówczas Łódzki Oddział WWP, który powadził działalność dydaktyczną

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012-2016.

w latach 1928-1939. W stolicy Wszechnica – kontynuatorka Warszawskiego Towarzystwa Kursów Naukowych – otworzyła przy Wydziale Pedagogicznym w ramach Studium Pracy Społeczno-Oświatowej – Specjalizację Bibliotekarską powstałą z inicjatywy Heleny Radlińskiej, która też opracowała jej program, a zajęcia prowadzili m.in. Faustyn Czerwijowski, Adam Łysakowski i Jan Muszkowski.

W miejsce Łódzkiego Oddziału WWP grupa dawnych jej profesorów przystąpiła wkrótce, po wyzwoleniu miasta, do organizowania tu wyższej uczelni; byli wśród nich Tadeusz Kotarbiński, Teodor Vieweger i Jan Muszkowski. Pierwsze zajęcia rozpoczęły się już w marcu 1945 r. w szkole wyższej o nieustalonej jeszcze nazwie; dopiero 24 maja tegoż roku dekret o utworzeniu Uniwersytetu Łódzkiego podpisał Prezydent Krajowej Rady Narodowej Bolesław Bierut, a opublikował „Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” 11 czerwca 1945 r. Uniwersytet miał się składać z 3 Wydziałów: Humanistycznego, Matematyczno-Przyrodniczego i Prawno-Ekonomicznego. W sytuacji kraju odbudowującego się po wojennych zniszczeniach było wielkie zapotrzebowanie na fachowców wszystkich specjalności – także bibliotekarzy, gdyż wielu straciło życie w obozach koncentracyjnych, ulicznych egzekucjach, w wojennej zawierusze na Wschodzie i Zachodzie².

Mając znaczne doświadczenie w pracy dydaktycznej w zakresie bibliotekarstwa, niebagatelny dorobek naukowy, również umiejętność w staraniach o wprowadzenie nauki o książce do programów uniwersyteckich – profesor Muszkowski zainicjował utworzenie w nowo powstałym Uniwersytecie Łódzkim Katedry Bibliotekoznawstwa i rozpoczął wstępne prace organizacyjne, nie uwieńczone jednak sukcesem. Mimo to zajęcia dydaktyczne podjął, oczekując na zatwierdzenie przez Ministerstwo Oświaty programu planowanego Studium Księgoznawczego, które ostatecznie miało funkcjonować jako Katedra Bibliotekoznawstwa usytuowana na Wydziale Humanistycznym Łódzkiej Uczelni.

Początki pracy Katedry nie były łatwe, ulokowanie jej na Wydziale Humanistycznym spowodowało konieczność dostosowania jej programu do ogólnych wymogów studiów humanistycznych, które miały kształcić zarówno specjalistów – badaczy, jak i praktyków, co odnosiło się również do studiów bibliotekoznawczych. Profesor Muszkowski opracował więc program dla dwóch cykli kształcenia: czteroletnich, prowadzących do magisterium i otwierających drogę do doktoratu oraz dwuletnich, przygotowujących młodzież do pracy w bibliotekach naukowych i pracowników księgarskich – tych ostatnich nigdy nie kształcono. Wciąż nieoficjalne działanie Katedry

² B. Baranowski, K. Baranowski, *Pierwsze lata Uniwersytetu Łódzkiego*. Łódź 1985.

Bibliotekoznawstwa sformalizowało dopiero Rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z 11 lutego 1946 r.³; w dniu 12 czerwca tegoż roku Prezydent nadał Janowi Muszkowskiemu tytuł profesora zwyczajnego UŁ i powierzył Mu kierownictwo Katedry, co było usankcjonowaniem „stanu faktycznego istniejącego już przeszło od roku” – pisał profesor. W maju 1946 r. pod jego naciskiem władze zdefiniowały projekt programu dostosowany do obowiązujących wówczas przepisów dotyczących magisterium na wydziałach humanistycznych. Realizowany w latach 1947-1948/49 program był zgodny z dążeniem Jana Muszkowskiego do uczynienia księgoznawstwa dyscypliną samoistną. Projekt przewidział 3 grupy przedmiotów i odpowiadających im egzaminów. Pozwolę sobie pominąć omówienie owych przedmiotów, dodam tylko, że przed przystąpieniem do egzaminu magisterskiego obowiązywało odbycie rocznej praktyki w bibliotece, w przedsiębiorstwie wydawniczo-księgarskim lub instytucie naukowym, prowadzącym badania z zakresu księgoznawstwa. Mimo iż program studiów bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie Łódzkim wciąż nie był zatwierdzony, rosła liczba studentów; w r. akad. 1945/46 było ich 23, a w 1946/47 rozpoczęło edukację 40 osób. Ani memoriały prof. Muszkowskiego ślone do Ministerstwa Oświaty, ani poparcie Związku Bibliotekarzy Polskich starań o prawne uregulowanie łódzkich studiów bibliotekoznawczych nie odnosiły skutku. W dniach 11 i 14 maja 1948 r. na posiedzeniu Sekcji Humanistycznej Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego zdecydowano o utworzeniu odrębnego magisterium z nauki o książce oraz o wprowadzeniu na filologię, historię i socjologię – specjalizacji bibliotekarskiej; te postanowienia przesądziły o tym, że bibliotekoznawstwo nie miało być samodzielną dyscypliną akademicką. W sierpniu 1948 r. Rada Główna Szkolnictwa Wyższego powołała „Komisję do rozpracowania zagadnienia kształcenia w zakresie bibliotekoznawstwa”, a w listopadzie Prezydium Rady wyraziło zgodę na prowadzenie specjalizacji bibliotekarskiej w ramach magisterium z filologii polskiej na tych uczelniach, w których istniały katedry nauki o książce, tj. *de facto* tylko na Uniwersytecie Łódzkim. Komisja ds. Kształtowania Bibliotekarzy Rady Głównej przygotowała projekt specjalizacji bibliotekarskiej na kierunku historia i 1 lutego 1949 r. obydwie projekty zatwierdziło Ministerstwo Oświaty z mocą obowiązującą od 1 stycznia. W 1952 r. wprowadzono dwustopniowe studia bibliotekoznawcze: trzyletnie tzw. zawodowe i pięcioletnie magisterskie i na tym postanowieniu zakończył się pionierski, jakże trudny okres w dziejach łódzkiej Katedry. Lata 1945-1952 to czas intensywnych starań o lokal dla

³ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1946, nr 3, poz. 69; 1949, nr 5, poz. 77, 78.

Katedry, zabiegów o odpowiedni personel, a także właściwe materiały dydaktyczne dla studentów i specjalistyczną bibliotekę⁴.

Sam profesor, wykorzystując doświadczenie dydaktyczne i pedagogiczne, przygotował skrypt zatytułowany *Nauka o książce*, wydany w Łodzi w 1948 i 1949 r. oraz rozszerzył i zaktualizował swe podstawowe dzieło z okresu międzywojennego (wydanego w Warszawie w 1936 r.) *Życie książki* (nowe wydanie ukazało się w Krakowie w 1951 r.)⁵.

Początkowo zajęcia ze studentami odbywały się w prywatnym mieszkaniu Jana Muszkowskiego przy ul. Uniwersyteckiej nr 3, w lokalu nr 3, w którym jeden pokój przeznaczył Profesor na salę wykładową. Następnie Katedra mieściła się w budynku przy ul. Narutowicza nr 59, skąd została przeniesiona do Biblioteki Uniwersyteckiej przy ul. Składowej nr 43; na liczniejsze wykłady wypożyczano sale w różnych uniwersyteckich obiektach. Ta niekomfortowa sytuacja trwała do 1960 r., kiedy Katedra znalazła miejsce w nowym budynku Biblioteki Uniwersyteckiej przy ul. Matejki nr 34, ale tego jej twórca już nie doczekał.

Niezmiernie ważną kwestią dla kształcenia studentów było skompletowanie odpowiednio przygotowanego personelu nauczającego. W pierwszych latach funkcjonowania Katedry profesor Muszkowski sam prowadził wykłady i seminaria oraz korzystał z doświadczonych osób pracujących w bibliotekach naukowych, zatrudniał wykwalifikowanych bibliografów, teoretyków i praktyków bibliotekarstwa, m.in. zajęcia prowadzili Maria Dembowska, Helena Hleb-Koszeńska, Adam Łysakowski, Witold Nowodworski. Pomocą dydaktyczną służyli Katedrze pracownicy Państwowego Instytutu Książki w Łodzi, a po likwidacji PIK-u w 1949 r. i przeniesieniu się niemal całego personelu do Warszawy, kadra łódzkiego bibliotekoznawstwa znacznie zmalała. Wówczas profesor zwrócił się do bibliotekarzy Biblioteki Uniwersyteckiej i Miejskiej Biblioteki w Łodzi z propozycją wykładów; podjęli się tego zadania m.in. Jan Augustyniak, Aniela Mikucka, Janina Pelcowa, Helena Więckowska oraz spoza naszego miasta – Aleksander Birkenmajer i Alodia Kawecka-Gryczowa.

Mimo trudnej sytuacji lokalowej i personalnej udało się J. Muszkowskiemu zapoczątkować działalność ośrodka naukowo-badawczego w zakresie bibliologii i czytelnictwa, zorganizować seminarium doktoranckie, z którego rekrutowali się przyszli pracownicy akademicy. Byli wśród nich też doktoranci spoza

⁴ J. Muszkowski, *Pierwszy etap wyższych studiów bibliotekarskich UŁ (1945/46-1951/52)*. „Bibliotekarz” 1953, R. 20, nr 1, s. 11.

⁵ J. Muszkowski, *Życie książki*. Kraków 1951; B. Świderski, *Historia Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ w latach 1945-1987*, w: *Rozwój perspektywy bibliologii polskiej...* Łódź 1995 (druk powiel.).

naszego miasta. Niektórzy zasilili kadre powstałej w 1951 r. Katedry Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego, kierowanej przez Aleksandra Birkenmajera. Profesor Muszkowski doprowadził do przeprowadzenia w 1948 r. na Uniwersytecie Łódzkim kolokwium habilitacyjnego dr. Adama Łysakowskiego na podstawie pracy *Katalog przedmiotowy*, a w 1952 r. do przewodu doktorskiego mgr. Karola Głombiowskiego. Był promotorem jego rozprawy pt. *Biblioteka Franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z roku 1678*. Były to pierwsze w Polsce stopnie akademickie uzyskane w Łodzi w zakresie nauki o książce.

Profesor zadbał nie tylko o kadre dydaktyczną i jej rozwój naukowy, ale zorganizował bibliotekę Katedry Bibliotekoznawstwa, która miała stanowić podstawowy warsztat pracy dla studentów i wykładowców. Najpierw służył im prywatny księgozbiór Muszkowskiego, w tym publikacje Jego autorstwa. Powoli zbiory powiększały się, wpływały niewielkie zakupy i dary samego profesora, będące wynikiem Jego licznych kontaktów za granicą i w kraju, ofiarowywano Mu wiele książek, o czym świadczą dedykacje mówiące o wielkim szacunku i uznaniu, jakim cieszył się w środowisku. Dary dla biblioteki pochodziły od osób prywatnych, instytucji i wykładowców, m.in. 22 pozycje przekazała Biblioteka z Uppsali. Księgozbiór dzielił losy Katedry, powiększał się, zmieniał lokalizację, by po latach znacznie uszczuplony i nie pełniący swej roli, gdy Katedra była dydaktycznie nieczynna, znaleźć miejsce w magazynie Biblioteki Uniwersyteckiej. Ostatecznie zbiory o wartości historycznej przechowuje aktualnie funkcjonująca Katedra Bibliotekoznawstwa na Wydziale Filologicznym UŁ, dla której są one cenną pamiątką po swym twórcy i po czasach, które minęły⁶.

Jan Muszkowski poświęcił kształceniu bibliotekarzy w Polsce i początkom funkcjonowania studiów bibliotekoznawczych w Uniwersytecie Łódzkim kilka artykułów opublikowanych w latach 1945-1950. Przypomnę tu pierwszy z nich pt. *Kształcenie bibliotekarzy*, zamieszczony na łamach „Bibliotekarza” w 1945 r. (nr 2/3, s 1-6 odb.); w tym czasopiśmie ukazał się trzy lata później tekst *Książka jako przedmiot nauki* (1948, s. 151-153); rok 1950 przyniósł streszczenie referatu zatytułowanego *Archiwoznawstwo i bibliotekoznawstwo i ich miejsce w zespole nauk* wygłoszonego na konferencji poprzedzającej I Kongres Nauki Polskiej, na którym Autor przewodniczył Podsekcji Bibliotekoznawstwa; referat został zamieszczony w „Sprawozdaniach z Czynności i Po-

⁶ H. Werno, *Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego 1946-1961*. „Roczniki Biblioteczne”, 1961, R. 5, s. 383; H. Tadeusiewicz, *Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (1945-2007)*. „Folia Literaria Polonica”, 2007, nr 9, s. 327-331.

siedzeń ŁTN” (5: 1950, nr 1 i odb.), Jan Muszkowski był od 1948 r. czynnym członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego⁷.

Atak serca przerwał niespodziewanie 29 stycznia 1953 r. życie Pana Profesora, zachwiał przyszłością Katedry, która wreszcie ustabilizowała swą rolę w rozwoju polskiego bibliotekoznawstwa, określiła miejsce w strukturze Uniwersytetu Łódzkiego. Śmierć Jana Muszkowskiego spowodowała podstawowy ubytek w kadrze dydaktycznej placówki – zabrakło jej kierownika. Osieroconą Katedrę objęła dr Helena Więckowska, rękopisoznawca, dyrektor Biblioteki UŁ, minowana na stanowisko kierownika przez rektora Uniwersytetu. Helena Więckowska doprowadziła rok akademicki 1952/1953 do końca, promując kolejnych 13 magistrów bibliotekoznawstwa.

Nagle odejście Profesora Muszkowskiego wyrwało z grona polskich bibliologów postać niezwykłą, uczonego wysokiej miary, aktywnego działacza społecznego, świetnego organizatora badań naukowych, twórcę łódzkiej Katedry Bibliotekoznawstwa – pierwszej w Polsce, kształtującej na poziomie wyższym bibliotekarzy, a później także pracowników informacji naukowej, nadając stopnie i tytuły w akademickiej hierarchii⁸.

Przez lata po śmierci Jana Muszkowskiego – Jego „późni wnukowie” – kolejni kierownicy Katedry, pracownicy i studenci – oddają hołd Pamięci Profesora zapalając każdego roku w Dzień Zaduszny znicz na łódzkim Starym Cmentarzu – w miejscu pochówku.

Wydanie niniejszej publikacji, odsłonięcie przez córkę Jana Muszkowskiego – prof. Joannę Muszkowską-Penson, w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej, dedykowanej profesorowi pamiątkowej tablicy oraz otwarcie w Bibliotece Uniwersyteckiej okolicznościowej wystawy – będzie godnym uczczeniem Jego zasług po sześćdziesięciu latach⁹.

⁷ H. Więckowska, *Akademickie kształcenie bibliotekarzy. Zarys historyczny*. Warszawa 1979.

⁸ H. Więckowska, *Muszkowski Jan*, w: *Polski słownik biograficzny*. Kraków 1997, T. 22, z. 93; H. Więckowska, *Muszkowski Jan*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa-Łódź, 1972, s. 615-616 (z bibliogr.); H. Więckowska, *Pierwsza w Polsce Katedra Bibliotekoznawstwa*. „Przegląd Biblioteczny” 1969, R. 37, z. 2-3, s. 113-134.

⁹ M. Fiodorow, *Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945-2005. Rys historyczny*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. H. Tadeusiewicz. Łódź, 2008 (z bibliogr., fot.); A. Helblik, *Księgozbiór Biblioteki Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej w Łodzi w latach 1945-91*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Kapuścika. Łódź 1992 (z bibliogr., fot.).

Abstract

**Professor Jan Muszkowski – founder of the first
Chair of Librarianship in Poland at the University of Lodz.
The activity of institution in the years 1945-1953**

An author presented the role of Jan Muszkowski in the foundation of the first Chair of Librarianship in Poland at the Faculty of Humanities at the University of Lodz, educating librarians at the academic level and the first years of the institution since 1945 up to the death of its founder in 1953.